

Yağmur Dönmez, *Türklük: Hüzünlü Bir Bağ*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, 248 s.

Değerlendiren: İlhan Bilici

Türklük: Hüzünlü Bir Bağ başlıklı kitabın yazarı Yağmur Dönmez, lisans öğrenimini Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2009 yılında tamamlamıştır. Akabinde, Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bütünleşik Doktora Programı'nı 2019 yılında "Ulus-Devlet, Milliyetçilik ve Etnik Kimlik: Bir Çaykara Etnografisi" başlıklı tezi ile bitirmiştir. Değerlendirmeye tabi tutulan bu çalışma, bahse konu tezin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir. Dönmez, Tokat Gaizosmanpaşa Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yazar çalışmayı "[...] Trabzon gibi milliyetçilik referansları oldukça güçlü bir şehirde yaşayan insanların iki dilli olma hallerini, kendini Türk hissetme konusunda bir çelişkiye yer bırakmadan, nasıl olup da sürdürebildikleri" (s. 19) sorunsalı etrafında kurgulamaktadır. Giriş ve sonuç dahil toplam yedi bölümden oluşan bu eserde Çaykara, resmi söylemin bir tezahürü olarak kurgulanan "orta-sınıf, Türkçe konuşan, belli bir dozda Sünnilik yerine getirerek laikleşen Türklük halinin" (s. 207) ötesinde muğlak ve arafta kalan bir Türklük portresinin canlı anlatımı olarak resmedilmiştir.

Eserin giriş bölümünde çalışmanın vücuda getirilmesine kaynaklık eden bireysel tecrübelerden siyasi hadiseler kadar çeşitli donelere yer verilmiştir. Bu bölümde

@ Dr. Öğr. Üyesi., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. ilhan.bilici@erdogan.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-4085-7274>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0339
insan & toplum, 2023; 13(1): 478-482.
insanvetoplum.org

ulusal bir kimlik olan Türklük ve Türkçe arasındaki milliyetçilik bağından hareketle iki olgu arasındaki ilişkinin alan araştırmasının gerçekleştirildiği coğrafyadaki iki dilli insanların kendilerine atfettikleri Türklük kimliğinin bir tür yorumu olduğu kabul edilmiştir. Bu bölümde ulus-inşa süreçlerinde yapı-fail ilişkisinin karşılıklı etkileşimine yer verilmesine karşın “tek bir Türklük halinden ziyade farklı Türklük hallerinin düşünülmesi” (s. 20) gerektiği yaklaşımı benimsenmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle çalışma makro olmaktan ziyade mikro ölçekte dir. Yani, Trabzon’un en uzak ilçelerinden olan ve medrese geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Çaykara’da hem Türkçe hem de Rumcanın konuşulmasıyla oluşan milliyetçilik tasavvuru/yorumu tarif edilmek istenmiştir. Bu tasavvur/yorum ortaya konulurken “milliyetçilik, hafıza, dil, din ve ritüel meseleleri üzerinden, devlet ile topluluk arasındaki gerilim, pazarlık, uzlaşma ve/veya çatışmaların temel bir hat olarak ilerle[diği].” (s. 26) düşüncesinden hareket edilmiştir.

Çalışma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda 27.07.2017 ile 01.09.2017 tarihleri arasında Çaykara özelinde bir alan araştırması yapılmıştır. Veri toplama araçları olarak “etnografik gözlem, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve bazı verileri teyit etmek için yapılan kısa görüşmeler kullanılmıştır.” (s. 27). “Nasıl” ile başlayan sorulara ölçülebilir cevaplar üretilebilmesi adına bu yaklaşımların her birinin benimsenmesi elzem görülmüştür.

“Dil ve Milliyetçilik” başlığı altında kaleme alınan ikinci bölümde, yukarıda bahsedilen sorunsala devlet perspektifinden yaklaşılmıştır. Ortak bir dilin amaçlanması devletın milliyetçiliği temel bir enstrüman olarak kullanabileceği çeşitli teorisyenlerin perspektifinden-Johann Gottfried Herder, John Stuart Mill, Otto Bauer, Paul Brass ve Ernest Gellner- kurgulanmıştır. Bu evrede yazar, iki dilli toplumlarda bu durumun zorluğundan bahisle şu satırları kaleme almıştır: “Ortak dilin oluşumunda, toplumda konuşulan dil/lehçelerden birinin siyasal iktidarın da desteğiyle standart ve yaygın bir dil haline gelmesi bu dili konuşmayan topluluklar açısından aşılması gereken bir zorluğu da beraberinde getirir.” (s. 47). Dolayısıyla dil, bir nevi iktidar tekniği olarak yorumlanmıştır. Yazar ayrıca, veri kaynağını oluşturan yerleşim birimlerine ait demografik bilgiler, coğrafi koşullar ve geçim şartları açısından da genel bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeler neticesinde mekan ve dil arasındaki ilişkinin niteliği ortaya konularak ilgili yerleşim birimleri arasındaki “biz” ve “onlar” söyleminin/kategorisinin nasıl inşa edildiğine şahitlik edilmiştir.

“Güçlenme Stratejisi Olarak Eğitim ve Paçan Örneği” temalı üçüncü başlıkta ise Çaykara’da nispeten merkezi bir konuma sahip Paçan köyünün benimsediği eğitim sistemi ile Rumca arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Bilindiği üzere eğitim milliyetçilik çalışmaları içerisinde önemli bir işleve sahiptir. Zira eğitim, merkez-

taşra bütünlüğünün sağlanmasında ve merkez karşısında konumlanmış özerk yapılar üzerinde denetim olanağı sunar. Ancak bahse konu başlıkta olay, topluluğun penceresinden tasvir edilerek temellendirilmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından önce Paçan'da Rumca'nın sıkça kullanılmış olması resmi mercilerin nazarlarını celp etmiştir. Bunun üzerine bölgede ilk modern okullar kurulmuştur. Geleneksel medrese ekolünün de ilk olarak Paçan'da kurulması ve oradan diğer yerleşim yerlerine dağılması Paçan'a bir tür ayrıcalık ve üstünlük hissi kazandırmıştır. Sonrasında benzer döngü modern okulların kurulmasıyla da cereyan etmiştir. Bu minvalde yazar, “[...] Paçan'nın daha önce kullanmış olduğu eğitim stratejisini ve ‘modernleşme’ hamlesini tekrarladığını, kendisini daha sonraki yıllarda çevre köylerden ayıracak özelliklerin temelini attığını düşünmek[tedir].” (s. 95).

Yazar bu bölümde ayrıca Rumcanın aktarılmasındaki meskene dayalı farklılıklara değinerek ilginç bir meseleye kapı aralamaktadır. Yani, dilin aktarılması noktasında birbirlerine uzak olmayan yerleşim birimleri arasında davranış kalıbı farklılıkları tespit edilmiştir. Yazar bunun cevabını da şu şekilde vermektedir: “Rumca konuşmak, özellikle Paçan ve Anaso/Çambaşı arasında son 20 yıla kadar modern/modern olmayan ve merkez/dağlık ilişkisinin göstereni olarak kurulmaktaydı. Eğitimli ve Türkçeyi konuşan –[...]– Paçan halkının devlet kurumlarına eklenerek refah seviyesini artırması iki köy arasındaki insanların ilişkisine de yansdı.” (s. 101). Esasında bu ilişki farklılığının ortaya çıkmasıyla birlikte dil, artık modern/dağlı şeklindeki sınıflandırmanın meşrulaştırılmasında ve merkezin/devletin Paçanlılar tarafından temsiliyetine erişmesinde bir enstrüman aracı olarak kullanılmıştır.

Üçüncü bölümün devamı mahiyetindeki “Makbul Olma Yolunda ‘Galdavar’ ve ‘Cahil’: Sohbet Dili Rumca Olan Köyler” başlıklı dördüncü bölümde ise yazar bir yol ayrımına varmıştır. O da Rumcanın sohbet dili olarak ele alınması gerektiğidir. Bunu iki farklı gerekçeden hareketle desteklemiştir. İlk olarak Rumcanın sohbet dili olarak görülmesinin bir strateji olduğu ve dilin sürdürülmesine katkı sağladığı ortaya konmuştur. İkinci gerekçede ise, Türkçenin okul, cami veya devleti temsil eden diğer kurumlara sızmasının bu süreçte etkili olabileceği vurgulanmıştır. İki dilli bir toplumda dilin kullanımını rutinelere yansımaktadır: “Türkçe resmi dil yani resmi işlerin yapıldığı dildir. Sohbet etmek, duygusal bağ kurmak ise bu Rumca ile gerçekleştirilir.” (s. 150). Rumcanın sahip olduğu bu hüviyet yukarıdaki biz ve onlar sınıflandırılmasını kavileştirmektedir. Kendini devlet topluluğu olarak niteleyen Paçan, devletin yöredeki “medeni köyü” temsiline sahipken kendinden ayrı tuttuğu civar yerleşim birimlerini -Anaso/Çambaşı, Ogene, Gorgoras/Eğridere ve Uzungöl/Şerah- “gelişmemiş, eğitilmesi gereken köyler” (s.150) olarak görmektedir. Yazar bu bölümde ayrıca cinsiyete dayalı dilin kullanım pratikleri üzerine de eğilmiş ve

Rumcanın kadınlarda daha sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Ancak “sohbet dili Rumca olan köylerde ise bu farkın giderek azaldığını, kadınlar ve erkeklerin hemen hemen aynı seviyede Rumcayı kullandıklarını tespit et[miştir].” (s. 156). Buradaki farklılığın temel sebebi “mahrem olanın ve dedikodunun aktarılması” (s. 158) olarak görülmüştür.

“Hatırlatma ve Unutma Bağlamında Tören/Ritüel ve Tarih/Mitos” başlıklı beşinci bölümde yazar, dilin görsel imgelerle kolektif hafızada nasıl canlı tutulduğunu, resmi (devletli) ve resmi olmayan (devletsiz) törenler üzerinden “[...] ritüel ve mitosun topluluğun kendini inşa sürecindeki yeri[ni]” (s. 177) analiz etmiştir. Bu etkinliklerle bir tür “duygu birliği” (s. 186) yapılarak geçmiş hatırlanmakta ve gelecek güvence altına alınmaktadır. Böylelikle mit ve anıların etrafında örülen belleğin yöre topluluğuna kimlik ve amaç kazandırarak milliyetçiliği inşa ettiği ortaya konulmaktadır.

Son bölümde yazar etno-dinsel ve sınıfsal bir pozisyon olarak Türklüğün düşünülmesi gerektiğini ve kavramın içeriğinin “koşullara ve karşılaştırmalara bağlı olarak değişe[bileceğini]” (s. 210) vurgulayarak sürecin muğlaklığını ortaya koymuştur. Çalışmada ayrıca öznenin resmi olanla kurduğu münasebet ile Rumca konuşmanın “ters orantı[lı]” (s. 211) olabileceğine de atıf yapılmıştır.

Çalışmanın geneline baktığımız zaman, yazarın alışılmışın dışında bir Çaykara portresi çizdiğini görüyoruz. Bunda da nispeten başarılı oluyor. Aynı zamanda bu eser ilgili literatüre yeni ve özgün katkı sağlama noktasında da oldukça başarılıdır. Bu minvalde ilgili teoriyi ve literatürü zenginleştirecek kavramların yeniden düşünülmesini sağlayacaktır. Başka bir anlatımla Türkçe konuşmak ile Türk olmak arasındaki ilişkinin mefhumu olan resmi söylemin yanında kendisini Türk olarak gören/hisseden/inanan Çaykara’daki iki dilli toplulukların bunu nasıl sürdürdüklerinin ortaya konulması açısından Türkiye’deki milliyetçilik çalışmalarına sunacağı katkı yadsınamaz büyüklüktedir. Hele ki eserin vücuda getirilmesinde saha araştırması sonucunda elde edilen bulguların ve yapılan analizlerin süreç sonunda tekrar topluluk üyeleriyle paylaşılması ve onlarca değerlendirilmesi yönteminin benimsenmesi çalışmanın nesnellğine ve başarısına özgün değer katmıştır. Zira “Bu gözden geçirme eylemi, araştırmacının kendi dünya görüşünü, kavramlarını ve ön kabullerini alana giydirmesi için yaptığı bir sağlamadır.” (s. 34). Diğer taraftan “yapı-fail ikiliğinde failin arzularını, eylemlerini, niyetlerini ve eylemlerinin sonuçlarını gözden [...]” (s.47) kaçırmamak adına yöntem olarak etnografinin ve derinlemesine görüşmenin benimsenmesi isabetli olmuştur. Elde edilen sonuçların bu eserde tutarlı ve akıcı bir akademik dil ile ortaya konulduğu görülmektedir. Bu haliyle okur dostudur. Ancak çalışmanın sonuç kısmında akademik üslubun aşırıya kaçtığı görülmektedir.

Öte yandan, bu kadar özgün ve başarılı bir alan araştırmasının eleştiriden hâli olmasa gerektir. Veri kaynağı ile ilgili eksiklikler çalışmanın en önemli zayıflıkları arasında görülebilir. Halihazırda Rumca'nın en çok ve en yaygın konuşulduğu Çaykara köyleri sırasıyla Karaçam, Köknar, Uzuntarla, Uzungöl ve Taşkiran'dır. Yazarın görüşmeci listesine (s. 30) baktığımız zaman bu köylere yeterince zaman ayırmadığımız ya da yöre halkıyla iletişim kurmadığımızı görüyoruz. Bu eleştiriye aslında yazar eserinde "Çaykarada sınırlı vakti oldu[nu]" (s. 83) belirterek itiraf etmektedir. Bu durum verilerin elde edilmesi için gerekli zamanın veya özenin gösterilmediği kanısını ortaya koymakla birlikte Çaykara genellemesi yapılmasının önünde bir engel olarak düşünülmektedir. Bununla beraber sayfa 30'da belirtilen Tablo 1'de verilen sayılar ile metin içerisinde belirtilen veriler arasında bir çelişki mevcuttur. Yazar 117 kişi ile görüşüğünü belirtmiştir; ancak, tabloda grup görüşmesi, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve kısa görüşme için toplam 77 kişi belirtilmiştir. Diğer taraftan yazar, çalışmanın genelinde rehberlerin desteğine başvurduğunu belirtse de onların nasıl seçildiğine ilişkin herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Ayrıca yardımcıları tanımlamak üzere "aracım" (s.41) nitelemesinin kullanılması, ilgili bireylerin metalaştırılmasına yol açabilir. Bir başka husus ise dilin aktarımında kadınların rolüne ilişkin yapılan abartılı atıflardır. Dilin varlığı ve devamlılığı için feminist bir değerlendirme yapılarak aslında coğrafyadaki cinsiyete dayalı rollerin farklılıkları ihmal edilmiştir. Zira coğrafyanın zorluğu erkeği gurbete; kadını eve ve günlük işlere zorlamıştır. Bu farklılığın anlaşılması ve ortaya konulması hususunda detaylı bir inceleme yapılmamıştır; sonuç olarak, dilin devamlılığı noktasında erkeklerin rolü ile ilgili iddialı önyargılı bilgiler verilmiştir.